

УДК 159.99

Сергій НІКОЛАЄНКО, Світлана НІКОЛАЄНКО

ПРОБЛЕМА СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Професійно-педагогічну культуру можна розглядати як інтеріоризовану загальну культуру, яка виконує функцію специфічного проектування загальної культури в сферу педагогічної діяльності. Іntenціональна підсистема професійно-педагогічної культури містить аксіологічний і гуманістичний компоненти культури. Когнітивно-інформаційна підсистема професійно-педагогічної культури містить знання, пов'язані з когнітивно-пізнавальним та навчальним аспектами культури. Операційно-технологічна підсистема професійно-педагогічної культури містить процесуально-діяльнісний та комунікативний компоненти культури.

Ключові слова: культура, професійно-педагогічна культура, підсистеми професійно-педагогічної культури.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в освіті вимагає більш високого рівня професіоналізму педагога. Стає очевидним, що досягнення цілей сучасної освіти багато в чому пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою. Перехід до нової освітньої парадигми, домінуючим чинником якої виступає культура, виховання “людини культури” визначає орієнтири сучасної вищої педагогічної освіти.

Удосконалення підготовки вчительських кадрів передбачає не тільки систематичне поліпшення змісту і методики їхнього навчання, але й становлення і розвиток професійно-педагогічної культури майбутніх учителів, що забезпечить їх повноцінну професійну діяльність в умовах сучасного суспільства.

У психолого-педагогічній літературі представлені різні підходи до сутності, змісту, структури, функцій культури, що ускладнює однозначне визначення структурно-функціональних особливостей професійно-педагогічної культури вчителя.

Однак потреби професійної підготовки майбутнього вчителя наполеглево вимагають подальшого дослідження найбільш значущих параметрів професійно-педагогічної культури, зокрема – її структурно-змістовних особливостей.

Аналіз актуальних досліджень. Професійно-педагогічна культура вчителя виступає частиною педагогічної культури як суспільного явища. Носіями педагогічної культури є люди, які займаються педагогічною практикою як на професійному, так і на непрофесійному рівнях. Носіями ж власне професійно-педагогічної культури є індивіди, покликані здійснювати педагогічну працю на професійному рівні.

Виявлення структури професійно-педагогічної культури вчителя як явища, яке вимагає особливої уваги, зумовлене специфікою педагогічної діяльності і безперервним підвищенням вимог до особистості педагога.

У структурі професійно-педагогічної культури розрізняються наступні компоненти: 1) педагогічна майстерність (Н. М. Бавченко, О. В. Барабанщиків, С. Б. Єлканов, Н. В. Кузьміна, Ю. А. Левков, Г. Н. Оботурова та ін.); 2) педагогічні знання (Т. Ф. Білоусова, В. М. Галузинський, В. В. Запевіна, Є. Ф. Логінова, І. Н. Невський та ін.); 3) педагогічні вміння (В. В. Гаврилюк, О. З. Краснова, В. І. Писаренко та ін.); 4) особистісні якості вчителя (Н. М. Бавченков, С. Б. Єлканов, С. В. Захаров, М. Н. Скаткін та ін.); 5) прагнення до самовдосконалення (В. М. Галузинський, С. Б. Єлканов, Н. В. Воробйов, Т. В. Іванова та ін.); 6) педагогічна творчість (Т. Ф. Білоусова, Н. Є. Воробйов, В. К. Суховцева та ін.); 7) педагогічний досвід (О. В. Барабанщиків, Л. М. Герасимов, В. О. Мартинов, В. П. Фоменко та ін.); 8) педагогічні здібності (О. В. Барабанщиків, Т. В. Іванова, В. С. Ільїн, І. Я. Лернер та ін.); 9) професійно-етичні, особистісно-професійні та громадянські якості вчителя (Е. Б. Гамаші); 10) педагогічна ерудиція, інтелігентність, вимогливість, потреба у самовдосконаленні (О. В. Барабанщиків, Т. В. Іванова та ін.). Оскільки кожний із зазначених вище компонентів сам є складною системою, то це веде не тільки до надмірного ускладнення структури, але й до втрати специфіки самого феномену професійно-педагогічної культури.

З нашої точки зору, необхідним є, з одного боку, виявлення структурних компонентів базової культури людини (особистості), а з іншого – наповнення специфічним змістом даних компонентів у структурі цілісної системи професійно-педагогічної культури.

Метою даної статті є виявлення інваріантних підсистем цілісної системи професійно-педагогічної культури вчителя.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні проблематики культури прийнято розрізняти, з одного боку, культуру соціуму, яка є сукупним продуктом цивілізації, а з іншого боку – культуру окремої людини, яка має персоніфікований характер і є надбанням того чи іншого конкретного члена суспільства.

По відношенню до внутрішнього світу базова культура особистості розглядається як здатність самостійно виробляти керівні принципи й способи своєї діяльності (інтелектуальної, практично-перетворювальної, комунікативної, ціннісно-орієнтаційної, художньої тощо) і соціальної поведінки. Інакше кажучи, базовий компонент культури поведінки людини є її готовність і здатність до життєвого самовизначення, що відкриває можливість досягнення гармонії із собою й навколишнім життям.

Необхідно відзначити, що поняття “культура людини” і “культура особистості” вживаються різними авторами, в основному, як синонімічні. При цьому поняття “культура людини” і “культура особистості” застосовується, насамперед, у тих науково-практичних контекстах, де необхідно підкреслити зіставлення або протиставлення рівнів суб’єктів культури: з одного боку – індивідуального (персоніфікованого), а з другого боку – соціального (групового, суспільного). Інакше кажучи, основна функція даних понять полягає в тому, щоб указати на специфічний зміст культури залежно від типу суб’єкта культури.

Розглянемо структурні компоненти базової (загальної) культури людини (особистості).

На основі особистісно-діяльнісного підходу І. О. Зімньою розроблена психологічна концепція загальної культури людини. У структурі загальної культури людини авторкою виділяються шість основних напрямків, які представляють три глобальних плани її розгляду: план культури особистості, план культури діяльності й план культури соціальної взаємодії людини з іншими людьми. Водночас три плани загальної культури представлені наступними шістьма напрямками: культура відносин й культура саморегуляції – культура особистості; культура інтелектуальної діяльності й культура предметної діяльності – культура діяльності; культура поведінки й культура спілкування – культура соціальної взаємодії [2].

Кожний із цих напрямків виділяється в якості автономного, самостійного в загальній системі їхнього взаємозв’язку, взаємозумовленості й взаємодії досить умовно. У той же час, авторка вказує на їх різновекторну спрямованість. Так, культура відносин, культура інтелектуальної діяльності й культура саморегуляції утворюють внутрішній, інтелектуально-афективно-вольовий та ціннісно-смісловий контур загальної культури людини. Культура предметної діяльності, культура поведінки й культура спілкування являють собою зовнішній контур, у реалізації якого виявляються особливості внутрішнього контуру.

Аналіз різних тлумачень культури дозволив І. О. Зімній виділити також основні її складові. Вони розглядаються авторкою в межах кожного із шести вищезгаданих напрямків культури. У якості таких складових були визначені: розуміння світу; знання світу й себе в ньому; технологічні уміння; готовність людини до подальшого розвитку.

Таким чином, на думку І. О. Зімньої, загальна культура людини включає наступні базові компоненти: а) внутрішню культуру, яка визначається особистісними, діяльнісними і інтерактивними особливостями людини, вихованої в сім’ї і системі освіти; б) освіченість як засвоєну сукупність знань, що характеризується системністю, широтою, всесторонністю і глибиною.

С. Д. Каракозов аналізує культуру людини в єдності трьох її основних компонентів: аксіологічного, процесуально-діяльнісного та особистісно-творчого. При цьому, на думку автора, аксіологічний компонент утворюється сукупністю педагогічних цінностей, а процесуально-діяльнісний компонент включає в себе способи і прийоми діяльності суб'єкта. Оскільки культура є сферою реалізації творчих здібностей суб'єкта, то це дозволило досліднику виділити в якості окремого також особистісно-творчий компонент [4].

Д. Н. Гугін розрізняє наступні функціональні компоненти загальної культури особистості: гуманістичний; комунікативний; аксіологічний; навчальний; нормативний; регулятивний; виховний. Системоутворюючим, на думку автора, є ціннісний компонент загальної культури особистості [1].

Таким чином, в сучасній психолого-педагогічній літературі закладені науково-теоретичні основи базової (загальної) культури людини (особистості). При цьому базова культура особистості трактується як інтегративне, динамічне утворення, яке проявляє себе як система регуляторів людської діяльності, в яких представлений досвід, накопичений людським розумом. У структурі базової культури особистості доцільно розрізняти наступні інваріантні підсистеми: 1) інтенціональну підсистему; 2) когнітивно-інформаційну підсистему; 3) операціонально-технологічну підсистему.

На думку В. О. Сластенина, І. Ф. Ісаєва і Є. М. Шиянова, для розуміння сутності професійно-педагогічної культури необхідно мати на увазі наступні методологічні положення, що розкривають зв'язок загальної культури та професійно-педагогічної культури, а також специфічні особливості останньої: 1) професійно-педагогічна культура – це універсальна характеристика педагогічної реальності, що виявляється в різних формах існування; 2) професійно-педагогічна культура являє собою інтеріоризовану загальну культуру і виконує функцію специфічного проектування загальної культури в сферу педагогічної діяльності; 3) професійно-педагогічна культура – це системне утворення, що включає в себе ряд структурно-функціональних компонентів, а також має власну організацію, яка вибірково взаємодіє з навколишнім середовищем і володіє інтегративною властивістю цілого, що не зводиться до властивостей окремих частин; 4) одиницею аналізу професійно-педагогічної культури виступає творча за своєю природою педагогічна діяльність; 5) особливості реалізації та формування професійно-педагогічної культури вчителя обумовлюються індивідуально-творчими, психофізіологічними та віковими характеристиками, сформованим соціально-педагогічним досвідом особистості [7].

Врахування зазначених вище методологічних підстав дало можливість авторам обґрунтувати модель професійно-педагогічної культури, складовими якої є аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий компоненти. На думку авторів, аксіологічний компонент професійно-педагогічної культури утворюється сукупністю педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес на сучасному етапі розвитку освіти. При цьому знання, ідеї, концепції, які мають у даний момент більшу значимість для суспільства та окремої педагогічної системи, виступають у якості педагогічних цінностей.

Технологічний компонент професійно-педагогічної культури включає в себе способи і прийоми педагогічної діяльності вчителя. Автори справедливо вважають, що операціональний аналіз педагогічної діяльності дозволяє розглядати її як рішення різноманітних педагогічних задач. До їхнього числа відноситься сукупність аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних, корекційно-регулюючих задач, прийоми та способи вирішення яких і складають технологічний компонент професійно-педагогічної культури вчителя.

Особистісно-творчий компонент професійно-педагогічної культури розкриває механізм оволодіння нею та її втілення як творчого акту. Процес присвоєння вчителем вироблених педагогічних цінностей відбувається на особистісно-творчому рівні. Засвоюючи цінності педагогічної культури, педагог здатний перетворювати, інтерпретувати їх, що визначається як його особистісними особливостями, так і характером його педагогічної діяльності [7].

Таким чином, в рамках даного підходу автори формулюють висновок про те, що професійно-педагогічна культура – це міра і спосіб творчої самореалізації особистості вчителя в різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування, спрямованих на засвоєння та створення педагогічних цінностей та технологій.

Аксіологічний (ціннісний) компонент професійно-педагогічної культури являє собою сукупність відносно стійких педагогічних цінностей професійної діяльності, опановуючи які вчитель об'єктивує їх, робить особистісно значущими.

І. Ф. Ісаєв вказує, що вчитель у своїй професійно-педагогічній діяльності ассімілює суспільно-педагогічні та професійно-групові цінності і будує свою особистісну систему цінностей. З урахуванням особливостей педагогічної діяльності, діалектичної природи цінностей і характеру дослідницьких завдань, автором розроблена наступна класифікація педагогічних цінностей у структурі професійно-педагогічної культури:

1) цінності-цілі – концепція особистості студента, майбутнього фахівця-професіонала в її різноманітних проявах в різних видах діяльності і концепція “Я-професіонал” як джерело і результат професійного самовдосконалення вчителя; 2) цінності-засоби – концепції педагогічного спілкування, педагогічної техніки і технології, педагогічного моніторингу, інноватики, педагогічної імпровізації та інтуїції; 3) цінності-відносини – концепція власної особистісно-професійної позиції як сукупність відносин вчителя й учня, вчителя з іншими учасниками педагогічного процесу, відносин вчителя до себе і власної професійно-педагогічної діяльності; 4) цінності-якості – це різноманіття взаємопов’язаних індивідуальних, особистісних, комунікативних, статусно-позиційних, діяльнісно-професійних і поведінкових якостей особистості, що відбиваються в спеціальних здібностях вчителя як суб’єкта професійно-педагогічної діяльності: здатності програмувати свою діяльність і передбачити її наслідки, здатності до творчості, здатності співвідносити свої цілі і дії з цілями і діями інших, здатності до діалогічного педагогічного мислення, здатності будувати гуманістичні відносини; 5) цінності-знання – теоретико-методологічні знання формування особистості і діяльності, знання провідних ідей і закономірностей цілісного педагогічного процесу, знання психології особистості [3].

Гуманістична спрямованість особистості вчителя невіддільна від його професійно-педагогічних цінностей. Саме ставлення до людини як до найбільшої цінності, відповідальність перед майбутнім і любов до дітей дає можливість формування професійно-педагогічної культури вчителя. Не менш важливим компонентом педагогічної культури, на думку Н. М. Бавченкова, В. М. Галузинського, В. В. Гаврилюка, В. В. Запевіної, Н. В. Кузьміної, О. З. Краснової, Е. Ф. Логінової, О. М. Растригіної, є професійні знання. Так, В. С. Ільїн в моделі педагогічної культури випускника педвузу розрізняє методологічні, теоретичні та методичні знання [6]. Але автор упустив таку групу знань, як технологічні, які є основою оволодіння конкретними практичними прийомами педагогічної діяльності. І. Я. Лернер представляє наступні класи знань: методологічні, загальнопедагогічні, прикладні, частковоприкладні [8].

Але найбільш повно зміст психолого-педагогічних знань, які необхідні для формування педагогічної культури, з нашої точки зору, представлений І. Я. Зязюном, який виокремлює наступні види знань: 1) методологічні (знання загальних принципів вивчення педагогічних явищ, закономірностей соціалізації навчання і виховання); 2) теоретичні (знання цілей, принципів, змісту, методів і форм педагогічної діяльності і закономірностей формування та розвитку особистості дитини); 3) методичні (знання основ методики навчання і виховання); 4) технологічні (знання способів і прийомів навчання та виховання) [5].

Професійні знання самі по собі не визначають педагогічну культуру вчителя. Педагогічна культура формується за рахунок умінь учителя розпоряджатися цими знаннями, використовувати їх для своєї педагогічної діяльності та професійного зростання. Тільки в тому випадку, якщо знання перейдуть у розряд переконань, вони стануть показниками педагогічної культури вчителя. Знання педагога повинні бути співвіднесені з рішенням конкретних педагогічних задач. Тому практична реалізація цих задач перетворює знання в інструмент професійної діяльності вчителя.

Процесуально-діяльнісний компонент професійно-педагогічної культури включає в себе способи і прийоми педагогічної діяльності вчителя. Операціональний аналіз педагогічної діяльності дозволяє розглядати її як рішення різноманітних педагогічних задач. До їхнього числа відноситься сукупність аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних, корекційно-регулюючих задач, прийоми та способи вирішення яких і складають технологію професійно-педагогічної культури вчителя [7].

Провідним комплексом якостей особистості, необхідних для розвитку її професійно-педагогічної культури, є “комунікативне ядро особистості”, яке передбачає готовність людини до повноцінного професійно-педагогічного спілкування.

Комунікативний компонент професійно-педагогічної культури представляє, по-перше, всі форми перцептивного сприйняття людей і спільнот, з якими взаємодіє педагог і які більш-менш повно актуалізуються у нього в спілкуванні з дітьми та педагогічним колективом (образи сприйняття, уявлення пам'яті, образи уяви), по-друге, всі загальні чи конкретні переживання, які проявляються в контактах з педагогічним середовищем, по-третє, всі способи, прийоми та методи вербальної і невербальної педагогічної комунікації.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки. У структурі професійно-педагогічної культури доцільно розрізняти наступні підсистеми: інтенціональну, когнітивно-інформаційну, операціонально-технологічну.

1. Інтенціональна підсистема професійно-педагогічної культури містить аксіологічний і гуманістичний компоненти. Аксіологічний компонент професійно-педагогічної культури утворюється сукупністю педагогічних цінностей, створених людством і своєрідно включених у цілісний педагогічний процес вчителем на сучасному етапі розвитку освіти. При цьому необхідно розрізняти цінності-цілі, цінності-засоби, цінності-відносини, цінності-якості, цінності-знання, які реалізуються в педагогічній діяльності.

Гуманістична спрямованість особистості вчителя невіддільна від його професійно-педагогічних цінностей. Саме ставлення до людини як до найбільшої цінності, відповідальність перед майбутнім і любов до дітей дає можливість формування професійно-педагогічної культури вчителя.

2. Когнітивно-інформаційна підсистема професійно-педагогічної культури містить знання, пов'язані з когнітивно-пізнавальним та навчальним компонентами культури.

Розрізняються наступні різновиди знань педагога: 1) методологічні (знання загальних принципів вивчення педагогічних явищ, закономірностей соціалізації навчання і виховання); 2) теоретичні (знання цілей, принципів, змісту, методів і форм педагогічної діяльності і закономірностей формування та розвитку особистості дитини); 3) методичні (знання основ методики навчання і виховання); 4) технологічні (знання способів і прийомів навчання та виховання). Можлива також і така класифікація знань учителя: 1) методологічні знання; 2) загальнопедагогічні знання; 3) прикладні знання; 4) частковоприкладні знання.

3. Операціонально-технологічна підсистема професійно-педагогічної культури містить процесуально-діяльнісний та комунікативний компоненти.

Процесуально-діяльнісний компонент професійно-педагогічної культури включає в себе способи і прийоми педагогічної діяльності вчителя. Операціональний аналіз педагогічної діяльності дозволяє розглядати її як рішення різноманітних педагогічних задач. До їхнього числа відноситься сукупність аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних, корекційно-регулюючих задач, прийоми та способи вирішення яких і складають технологію професійно-педагогічної культури вчителя.

Комунікативний компонент професійно-педагогічної культури представляє, по-перше, всі форми перцептивного сприйняття людей і спільнот, з якими взаємодіє педагог і які більш-менш повно актуалізуються у нього в спілкуванні з дітьми та педколективом (образи сприйняття, уявлення пам'яті, образи уяви), по-друге, всі загальні чи конкретні переживання, які проявляються в контактах з педагогічним середовищем, по-третє, всі способи, прийоми та методи вербальної і невербальної педагогічної комунікації.

Література

1. Гугин Д. Н. Структурные компоненты общей культуры / Д. Н. Гугин // Актуальные проблемы науки и гуманитарного образования : межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 8. – М. : РАХИ, 2006. – С. 101 – 104.
2. Зимняя И. А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Интернет-журнал “Эйдос”. – 2006. – 4 мая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>.

3. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учебное пособие / И. Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002. – 187 с.
 4. Каракозов С. Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности / С. Д. Каракозов // Педагогическая информатика. – 2000. – № 2. – С. 41–56.
 5. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений / И. А. Зязюн, И. Ф. Кривонос, Н. Н. Тарасевич и др. ; под ред. И. А. Зязюна. – М. : Просвещение, 1989. – 302 с.
 6. Педагогическая культура в условиях инновационного образования / В. С. Ильин. – М. : Просвещение, 1998. – 215 с.
 7. Слостенин В. А. и др. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
 8. Теоретические основы процесса обучения в советской школе / под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера. – М. : Педагогика, 1989. – 320 с.
- Отримано 30.01.2013.

Summary

Nikolaienko Serhei, Nikolassenko Svitlana. The problem of the structure of vocational and educational culture teacher.

Professional pedagogical culture is internalized a common culture and serves a specific projection of a common culture in the sphere of educational activities. Intentional subsystem vocational and educational culture has axiological and humanistic dimension of culture. Cognitive information subsystem professional pedagogical culture as a component contains knowledge related to cognitive learning and cognitive aspects of culture. Operational and technological subsystem professional pedagogical culture contains procedural components of the activity and communicative culture.

Keywords: *culture, professional and pedagogical culture, the components of vocational and educational culture.*

УДК 75/76+908(477.52)

Сергій ПОБОЖІЙ

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЖУЛІНСЬКОГО

У статті простежується творчий шлях заслуженого діяча мистецтв України, члена Національної спілки художників України, сумського художника Миколи Жулінського. Виділяється народно-фольклорна образна система як основа світобачення митця. Відмічаються особливості пластичної мови автора. Аналізуються характерні особливості графічних творів.

Ключові слова: *Микола Жулінський, мистецтво, живопис, художник, графіка.*